CAPLLETRA
REVISTA INTERNACIONAL DE FILOLOGIA
ISSN 0214-8188
eISSN 2386-7159

INSTITUT INTERUNIVERSITARI DE FILOLOGIA VALENCIANA

VNIVERSITAT DE VALÈNCIA · Universitat d'Alacant · UJI UNIVERSITAT JAUME I

Núm. 79 (Tardor 2025)
ISSN 2386-4753

# La recepció literària catalana de Pere Serafí al segle XIX

## The Catalan literary reception of Pere Serafí in 19th century

**Francesc Xavier Vall i Solaz**
Universitat Autònoma de Barcelona, Estat espanyol
francesc.vall@uab.cat*

**Data de recepció:** 02/02/2025
**Data d'acceptació:** 23/04/2025
**Data de publicació:** 23/09/2025

**Resum**

A partir d'una selecció d'abundants referències a P. Serafí, se n'estudià la recepció literària al segle XIX en l'àmbit català, encara que se n'aporten també algunes d'anteriors o d'estrangeres. Es coneixien pocs exemplars de l'edició d'A. March amb un poema de Serafí elogiant-lo (1560) i de *Dos libres de Pedro Seraphin, de poesia vulgar, en lengua Cathalana* (1565), però J. M. de Grau i J. Rubió i Ors van reeditar aquest recull (1840) i alguns poemes de Serafí van ser difosos, a més, per altres publicacions. Una lectura romàntica i sovint medievalitzant de la seva poesia (relacionant-la amb els trobadors i March) va afavorir-ne una bona valoració, atenuada a mesura que es va anar desenvolupant el mite de la *Decadència*. No solament se'n troben comentaris, lemes i imitacions —algunes paròdiques—, sinó que Serafí també va esdevenir protagonista d'un drama de F. Ubach i Vinyeta, *Lo pes de la culpa* (1883), i guia de l'escriptor populista J. M. Codolosa durant un humorístic viatge en somnis: *De la Font Groga al Parnàs* (1890-1891).

**Paraules clau:** Pere Serafí; poesia; XVI; XIX; medievalisme; Renaixement; Romanticisme

**Abstract**

From a selection of abundant references to P. Serafí, his literary reception during the 19th century in the Catalan area is studied, although some previous or foreign ones are included as well. Few copies of the edition of A. March with a poem praising him by Serafí (1650) and of *Dos libres de Pedro Seraphin, de poesia vulgar, en lengua Cathalana* (1565) were known, but this collection was republished by J. M. de Grau and J. Rubió i Ors (1840) and some poems were also disseminated by other publications. A romantic and often medievalist reading of his poetry (relating it to the troubadours and March) favoured a good assessment of it, attenuated as the myth of *Decadence* was developed. Not only commentaries, motto and imitations —someone parodic— are found, but Serafí also became the protagonist of a drama by F. Ubach i Vinyeta, *Lo pes de la culpa* (1883), and the guide of the populist writer J. M. Codolosa during a humoristic travel in dreams: *De la Font Groga al Parnàs* (1890-1891).

**Keywords:** Pere Serafí; poetry; 16th century; 19th century; medievalism; Renaissance; Romanticism

(*) Grup d'Estudis de Literatura Catalana Contemporània (2021 SGR 00119).

Aquest treball és subjecte a una llicència de Reconeixement 4.0 Internacional de Creative Commons (CC by 4.0)

© 2025 Francesc Xavier Vall i Solaz

**Com citar:** Vall i Solaz, Francesc Xavier (2025). La recepció literària catalana de Pere Serafí al segle XIX. *Caplletra. Revista Internacional de Filologia*, *79*, 199-219. https://doi.org/10.7203/caplletra.79.30323

## 1. Introducció

Malauradament, Pere Serafí no va arribar a publicar la seva *Arte poética* ni el recull de la seva poesia castellana, llibres dels quals fins i tot es conserven el privilegi i el contracte (Romeu, 2001, p. 13).[1] En canvi, afortunadament, Claudi Bornat li va imprimir a Barcelona un sonet (signat com a «Pedro Seraphi») en elogi a Ausiàs March, en una edició de les seves poesies (Serafí, 1560), i una recopilació de la seva obra poètica catalana: *Dos libres de Pedro Seraphin, de poesia vulgar, en lengua Cathalana* (Serafí, 1565). D'altra banda, la seva faceta pictòrica, que, juntament amb la dedicació a la música, el converteixen en *homo universalis*, li ha conferit també una certa projecció.

De totes maneres, en coneixem només les referències literàries en vida que figuren en el recull de poemes —ni tan sols s'ha pogut documentar que fos premiat en certàmens, com se'n vanta en la dedicatòria (Serafí, 2001, p. 58; Rossich, 2003, p. 89)— i les pòstumes deuen ser escasses abans del XIX, tot i que n'aporto alguna. En canvi, la poesia de Serafí, reeditada a partir de 1840, havia d'atraure els escriptors romàntics, sobretot per les tendències medievalitzants (particularment, per l'entroncament amb la tradició trobadoresca i amb Ausiàs March) i pel tractament petrarquista del patiment amorós, salvant les distàncies respecte al trobadorisme, l'ausiasmarquisme i el sentimentalisme romàntics.[2]

Hi intervé també el mite de la «Decadència», que convé tenir present que es va anar definint progressivament, de manera no sempre uniforme i amb vacil·lacions pel que fa als límits cronològics, els quals es va tendir a endarrerir. De fet, el Renaixement no sempre s'hi ha inclòs. Sorprèn que, en la presentació del primer número de la *La Renaxasensa*, 1-2-1871, p. 1, s'al·ludeixi al català com «la dolsa llengua de Serafí i d'Ausias March», triant aquests autors i invertint-ne no solament l'ordre cronològic, sinó també el d'importància.

Arran del Col·loqui sobre la Renaixença, Albert Rossich (1994, p. 49) va oferir una aproximació a la recepció vuitcentista dels escriptors catalans dels segles XVI a XVIII, però fa ja molt de temps, sense els mitjans digitals d'avui dia i no podent aprofundir en la de tots, com ha fet en el cas de Garcia (Rossich, 2011). Hi remarcava que, a diferència d'aquest autor, Serafí no va patir una «operació de descrèdit» i que, afavorint-ho les reedicions, «alguns erudits el convertiren en una poeta cèlebre». Menciona comentaris de Manuel Milà i Fontanals, Magí Pers i Ramona, Pere Nanot Renart i Francisco María Tubino i el projecte d'una obra de teatre de Francesc Ubach i Vinyeta, que no sabia que s'hagués dut a terme. D'altra banda, vaig avançar algunes

1 Romeu (2001, pp. 415-441) ha conjecturat que alguns poemes castellans li són atribuïbles, però no és equiparable a disposar d'una edició específica amb una mostra més àmplia.

2 Disposem ja de diversos estudis sobre la valoració d'autors medievals al segle XIX, que ajuden a contextualitzar la recepció del vessant medievalitzant de Serafí aleshores.

altres referències a Serafí en una ressenya de l'estimable edició de Josep Romeu (Vall, 2002) i se'n troben també en estudis sobre alguns autors vuitcentistes. En aquest article, s'aprofundeixen les ja conegudes i se n'aporten de noves, seleccionant-ne només algunes, ja que són nombroses. Per això i per cohesió, es limita al període anterior al Modernisme. Per raons similars, se cenyeix, a més, a l'àmbit català.

De totes maneres, l'historiador malagueny José Velázquez (1754, pp. 24 i 168 i 1797, pp. 22 i 137-138), en *Orígenes de la poesía española*, va qualificar de «versos valencianos» els de Serafí de l'edició de March, tot i saber que el llibre es va publicar a Barcelona, i va mencionar un «tratado de *Poesia Vulgar en lengua Castellana*», que creia que «compuso y publicó» Serafí, si bé no el va considerar «el mas arreglado» i no sabia si l'autor, «pintor de Barcelona», pertanyia «mas bien á la Poesia Catalana, que á la Castellana». En el recull de poemes de Serafí publicat el 1565, no hi ha cap esment d'aquesta preceptiva, de la qual tenim notícia mitjançant la documentació exhumada per Madurell (1951-1952, pp. 8-9 i 1964-1965, pp. 29-30). Seria difícil que Velázquez la conegués i no en va reportar el títol de la poètica de la mateixa forma, si bé en podria haver obtingut informació per alguna altra via. De fet, la menció no assegura que hagués consultat les fonts primàries, ans més aviat fa pensar el contrari, cosa que hauria afavorit la confusió del poemari català amb una art poètica (Kohut 1973, pp. 4-5). *Orígenes de la poesía española* va ser traduït a l'alemany per Johann Andreas Dieze (1769, pp. 56 i 509), fet que va fer que, a més d'incidir en l'Estat, ho fes en autors germànics, com Herder (Briesemeister, 2010, p. 57). No sempre per influència de Velázquez, directament o indirecta, Serafí apareix en panorames de la literatura espanyola, enciclopèdies o altra mena de llibres, no solament castellans, com *Voyage Pittoresque et Historique pour l'Espagne*, de Laborde (1811, p. 106).

## 2. Exemplars de les primeres edicions

Fèlix Torres Amat (1836, p. 597), en les *Memorias para ayudar a formar un diccionario critico de los escritores catalanes*, va indicar que havia existit una exemplar de *Dos libres de Pedro Seraphin* a «la biblioteca de Sta. Catalina de Barcelona», abans del 15 de juliol de 1835, i aleshores en restava un en la «selecta libreria de D. José Maria de Grau».[3] Certament, aquest convent dominicà va ser cremat aquell any pels revolucionaris, si bé el dia 25 (Ruiz, 2019, p. 17). Segons el testimoni de Pi (1854, I, p. 566), després de l'assalt, la biblioteca tenia «desiertos los estantes, libros preciosos hacinados en revuelto monton, maltratadas sus cubiertas, arrancadas sus láminas, hechas añicos sus hojas...».

Pel que fa a Grau, cal advertir que sovint s'ha confós amb l'advocat Josep Grau i Codina, que va morir abans que s'edités el seu *Compendio de la crónica universal de Cataluña*, de Jeroni Pujades (1840).[4] S'ha de distingir de Josep Maria de Grau, que sol signar ometent el segon cognom i a vegades només amb les inicials del nom en nombrosos peus editorials, subscripcions de llibres,

3 No n'he pogut localitzar més dades en el fons de Torres de la Biblioteca de Catalunya (BC). Sobre la formació de les *Memorias*, vegeu Anna Gudayol i Eulàlia Miralles (2005).

4 Cal reconèixer que s'aclareix en la Viquipèdia, que en aquest cas, en contra del que és habitual, és la millor font: https://ca.wikipedia.org/wiki/Josep_Maria_Grau_i_Codina

actes... Segons Juan Ignacio de Grau, el seu segon cognom seria «Pujadas» i estaria casat amb Cristina Carreras i Argerich.[5] El *Diario de Barcelona*, 332, 28-11-1863, p. 10867, va reproduir un anunci judicial en què, a instància d'ella, s'informava que Josep Maria de Grau havia mort intestat. Es tracta d'un llibreter que es va establir al carrer de Basea, 10, que va editar nombrosos llibres i revistes, com *El Genio* (Cassany, 2006), i era famós per la seva biblioteca, que Antoni de Bofarull (1847, p. 205) va qualificar de «selecta», bo i ressaltant que guardava majoritàriament «libros muy antiguos».[6] Ell ha de ser, doncs, l'esmentat per Torres com a propietari d'un exemplar de Serafí.

Grau el 1849 va editar una *Noticia* de les col·leccions artístiques i bibliogràfiques de Josep Carreras d'Argerich, cunyat seu, en què figura un exemplar de Serafí (p. 139) la descripció del qual recorda el de la BC (10-IV-65). Com ha tingut l'amabilitat d'informar-me'n Anna Gudayol, cap de la Secció de Manuscrits, justament prové d'aquest ric col·leccionista. Com l'havia obtingut? Era el de Grau? No seria pas el que es guardava al convent, potser recollit ja per aquest?

En tot cas, el de la BC no es troba en gaire bon estat, fet més inusual tractant-se d'un llibre tan valuós. A la portadella, hi ha una inscripció amb «tinta ferrogàl·lica força oxidada», segons ha determinat Bernardo Gómez (Serafí, 1993, p [12]), en què s'indica:

> Libro raro muy apreciable, que cita el Sr. Obispo de Astorga [Torres] en su diccionario de escritores catalanes, folio 597. Ejemplar único por haber desaparecido el que existía en Julio de 1835 en la biblioteca de los P.P. Dominicos de Barcelona. Se cree lo conservaba el autor por los versos de su letra que tiene la cubierta.

Romeu ha refusat, però, l'atribució del poema a Serafí (Romeu, 2001, pp. 414-415) i, si la tinta i la lletra són de l'època, com considera Gómez (1993, p. [12]), caldria disposar d'una mostra de l'escriptura de Serafí per mirar de determinar si almenys el va copiar.

L'edició facsímil (Serafí, 1993) es va basar en l'exemplar de la British Library, provinent del British Museum. També figura el llibre en el catàleg de la biblioteca de Vicent Salvà, escrit pel fill (Salvá, 1872, p. 330), en què el considera una «edición rarísima y tan nítida como todas las de Claudio Bornat» i es pregunta si Serafí «se mostró tan diestro y suave en el manejo del pincel, como en la ciencia del trovar», habilitat que il·lustra amb la versió de «Bella, de vós som amorós» (Serafí, 2001, pp. 218-220). S'hi remet en el *Catalogue* (1892, p. 161) de la llibreria de Ricardo Heredia, comprador de nombrosos llibres de Salvà, en què es qualifica aquesta edició, similarment, de «belle et très rare». La valora així també el *Catálogo de obras en lengua catalana*, de Marià Aguiló i Fuster (1923, pp. 571-572), publicat pòstumament, i figura, a més, en el *Catálogo* (1998) de la biblioteca de Manuel Pérez de Guzmán y Boza, marqués de Jerez de los Caballeros.

No devien abundar tampoc els exemplars de l'edició de March amb el poema laudatori de Serafí. Josep Rodríguez (1747, p. 71) va proposar de substituir la darrera paraula del títol, «Sonet

5 https://ca.wikipedia.org/wiki/Tema:T914he68yzi4epj7

6 Degué ser seva també una impremta del carrer d'En Ripoll, 16, «cuarto principal» (*Diario de Barcelona*, 1-8-1844, p. 116).

de Pedro Seraphi a la immortalitat de mossen Ausias March poeta Catala», per «Valencià». Just Pastor (1827, p. 26) només esmenta el poema de Serafí per situar un altre text i Salvá (1872, p. 274) registra el llibre, però no en detalla el poema, mentre que sí ho fan José Gallardo (1888, p. 633) i Marià Aguiló (1923, p. 564).

## 3. La «Collecció de Obras Antigas Catalanas»

A més del fet que el romanticisme afavoreix la recuperació de textos antics, Joaquim Rubió i Ors, en una biografia autògrafa que va restar inèdita (fons seu de la BC, ms. 9670, capsa 18/4, f. 6v-7r), evoca que va emprendre aquest projecte editorial, imprès per l'Estampa de Josep Torner, amb Josep Maria de Grau, «coleccionador de libros raros» que era «uno de los más asiduos concurrentes en la tienda de libros viejos» del seu pare. Rubió hi recorda també que li «profesaba especial cariño» i li proporcionava «trabajo o de traducción o de copia» de llibres i que es van vendre «escasisimos» exemplars del de Serafí, per «lo arcaico del lenguage». En un afegitó, corrobora que, com és lògic, van fer servir l'exemplar de l'edició *princeps* de la «rica biblioteca» del llibreter. Albert Mestres (2021, p. 25) ja ha advertit que Rubió hi considera el projecte prematur i que, segons Antoni Rubió i Lluch (1902, p. XXVIII), fill seu, es «penedia» d'aquell «pecat» de joventut, «en lo doble sentit literari i moral» (segons es desprèn de l'autobiografia, particularment per haver difós alguns poemes procaços de Garcia).

En el primer volum, dedicat a aquest autor (1840), després d'una «Advertencia» relativa al projecte, s'hi avancen unes «Mostras de la collecció de obras antigas catalanas escullidas entre las de nostres millors poetas y prosistas», que inclou, marcant les dues parts de la primera edició (llibre d'amor i llibre de les obres espirituals), tretze poemes de Serafí (2001, pp. 81, 86-87, 88, 135, 97-102, 112-118, 188-190, 193-195, 196-198, 201-202, 390-392, 330-331 i 338-339). Com era esperable, la tria no respon a criteris històrics, sinó als gustos de l'època i personals. Per tant, la presència d'elements del Renaixement és escassa, mentre que hi predominen poemes medievalitzants o popularitzants, si bé n'hi ha també de petrarquistes, pel seu caràcter sentimental.

En el segon volum, *Obras poeticas de Pere Serafi*, s'hi especifica que les poesies de la «Colleccio de Obras Antigas Catalanas» han estat «escullidas entres nostres millors poetas per J. M de Grau y J. R O.». S'hi recullen, juntament amb la dedicatòria en prosa i l'índex, tots els poemes de l'edició *princeps*, marcant-ne cada un dels llibres i mantenint-ne l'ordre, a excepció d'agrupar alguns sonets (Serafí, 2001, pp. 135-138) amb els primers. Es tendeix a respectar-ne l'ortografia (fora de catalanitzar el nom i el cognom de l'autor, de prescindir de esses altes, regularitzar l'ús de *v/u*, de cometre errors o incoherències de transcripció...), però no tant la puntuació, l'apostrofació, l'accentuació ni les majúscules i, fins i tot, es pren alguna llibertat, com substituir el colofó «*Laus Deo semper*» per «Fin». Josep M. Miquel i Vergers (1934) va donar notícia d'un exemplar d'aquesta edició en què, a més de completar el primer sonet amb els omesos vv. 11-12 (Serafí, 1840, p. 6) i d'anotar-s'hi equivalències d'alguns mots en el text, s'hi inventarien «veus catalanes» considerades «antiquades».

Al frontispici de les *Obras poeticas* de Serafí, hi ha una xilografia, en què figura al fons Barcelona, de la qual destaquen els monuments gòtics, i l'escriptor en primer pla, assegut en una roca, que sembla situada a Montjuïc, amb una ploma a la mà. Riquer (1980, p. 595) ja ha ressaltat que el poeta hi és «presentat en una actitud peculiarment romàntica». Porta la signatura de «Torner», que, segons Manuel Llanas (2004, p. 109), correspon al fill de l'editor, Miquel, i de [Josep] Puiggarí.[7] Com ha assenyalat Fontbona (1992, p. 54), va ser recreat el 1846 a la capçalera de la revista barcelonina *El Trovador*.

Rubió (1863, p. 112), en «Lo Dr. Vicens García y sas obras literarias», considera Serafí «imitador de March» i «continuador de la escola» «catalano-valenciana», que caracteritza per «la reflexió del ingeni de aquéll y del de sos contemporáneos, modificat per lo contacte dels trobadors castelláns y de la escola italiana».[8] En la *Breve reseña del actual renacimiento de la lengua y literatura catalanas*, Rubió (1877, pp. 12 i 34), a més de destacar que, abans que ell l'edités, Serafí era «punto ménos que desconocido», remarca que, igual que altres poetes del seu temps, comença a notar-s'hi la imitació de la poesia castellana i, «lo que es peor», «el uso de formas poéticas y de vocablos de la escuela é idioma castellanos», encara que considera que «el verdadero punto de partida de la decadencia» va ser «á principios» del XVII. El comentari no varia en la versió francesa (Rubió, 1879a, p. 12). En l'estudi sobre *Ausias March y su época*, premiat en els Jocs Florals de València de 1879 (Rubió, 1882, p. 76), redimirà també Serafí com «el último de los poetas de la antigua escuela catalana», tot i que sigui retraient-ne la persistència en la tradició misògina, ja que continua posant les dones «en ridículo en su sátira contra el matrimonio [Serafí, 2001, pp. 112-118]».[9] En tot cas, no sembla que Serafí sigui un poeta que l'influeixi gaire. Albert Mestres (2021, p. 340) l'assenyala, juntament amb Garcia, Francesc Fontanella i alguns autors estrangers, només com a model per als dos sonets que va compondre.[10]

## 4. Antologies i edicions en publicacions periòdiques

Similarment a Rubió, en l'antologia de Francesc Pelai Briz (1867, pp. 5, 13, 325 i 308) *Lo llibre dels poetes*, que com remarca Ramon Panyella (2013, pp. 363-366), «confirma plenament» «el

7 El gravat apareix també en alguna impressió de Garcia, com la de l'exemplar de la BC, amb la signatura Tus-8-5464, entre les pp. 6-7, ubicació que lliga amb la indicació «plana 7», que figura en totes les versions que en conec i no correspon a la paginació de l'edició de Serafí. En canvi, hi remet el peu: «Llibre primer de amors».

8 En un altre escrit sobre Garcia, Rubió (1879b, p. 44), a més de qualificar Serafí com a «meritísimo», igual que, com veurem, havia fet Milà, el considera «uno de los más decididos y felices imitadores de March», però li retreu que adoptés, «en sus rimas, las formas y el espíritu de la escuela castellana». Remetent-hi, Tubino (1880, p. 74) conclou que Serafí al segle XVI «obtuvo cierto renombre levantándose sobre el nivel de los poetas de su patria y de su tiempo, y gracias á su presencia la poesía catalana disfrutó de algunos momentos felices».

9 No l'havia citat, en canvi, en el seu discurs sobre el gènere satíric (Rubió, 1868).

10 Joaquim Riera i Bertran (1888, p. VII), en el pròleg del seu *Llibre de sonets*, esmenta Serafí pel conreu d'aquest estrofisme, presentant-lo com a «imitador» de March i qualificant-lo, curiosament, de «simpátich». Caldria estudiar la recepció de Fontanella al XIX, en què n'abunden també les referències.

sentit programàtic» que «donava a la tasca de divulgar la poesia antiga», s'exceptua Boscà i Serafí «y alguns altres» del mal gust de l'«época», com a autors que mereixen «algun respecte», abans que al XVII es deturés el «riu» «ple de sava é inspiració» eixit de March. De Serafí, en tria el «Càntic de amors» i hi recull també el poema que li va dedicar Giberga (Serafí, 2001, pp. 97-102 i 108-109), que, com veurem, havien seleccionat, respectivament, Torres i Pers.

Diversos poemes de Serafí es van reproduir també en publicacions periòdiques. Així entre 1859 i 1862 se'n van recollir algunes cançons en l'*Eco de Euterpe*.[11] El component líric i musical de la poesia de Serafí la fan especialment adequada al coralisme, tot i la distància en altres aspectes. *La Rambla*, 12, 14-4-1867, p. 2, en reprodueix el «Sonet de mort» (Serafí, 2001, p. 365), designant el poema com a «soneto», castellanisme que no figurava en les edicions.

La selecció limitada a les «Cançons» de Serafí (2001, pp. 172-177 i 182-258) de la *Ilustració Catalana*, de primer es va anar editant en aquesta revista (des del 206, 15-2-1889, p. 43, fins al 214, 15-6-1889, p. 171).[12] En el primer lliurament, p. 34, es remarca que inicia l'edició de texos dels nostres «autors antichs, molts dels quals no son prou coneguts del nostre públich per la dificultat de trobarlos, sent axís que en sa lectura hi tindría una veritable delectació y una profitosa ensenyansa, bebent en bonas fonts lo geni y la forsa de la nostra llengua». S'hi presenta Serafí com un «elegant poeta y pintor del segle XVI, més conegut ara pe'l nom que pe'ls versos, ab tot y ser la última edició de mitjan segle actual, vilment motejat en alguna obra castellana, sens dubte per mantenir la tradició de la nostra poesía y de la nostra llengua». Mesos després (224, 15-9-1889, p. 336), la revista va anunciar que acabava de «sortir» en forma de llibre, bo i ressaltant que es tractava d'una «nova edició esmeradament corretjida i estampada».[13] *L'Avens*, I, 11, 30-11-1889, p. 200, remarca la «pulcritut» i la «puntuació» d'aquesta edició, a diferència de les anteriors, i tem, sorprenentment, que, com que no se n'indica l'època del llibre, algú el pugui considerar «recentment escrit».

## 5. Fèlix Torres Amat

En les seves *Memorias*, després de presentar Serafí com a «natural de Barcelona, pintor de profesion y poeta catalan», Torres (1836, p. 597) en remarca les dues parts del poemari, justificant-les amb la citació de la dedicatòria en prosa, n'esmenta les llicències d'impressió que hi figuren i en cita «las seis primeras octavas [realment, III-VII i IX, l'última] de su *primer cant del amor* [«Càntich de amors» (Serafí, 2001, pp. 97-102)]».[14] Considera «que bastan para conocer el

11 Vegeu-ne l'inventari de Canadell (2012, pp. 969 i 1227-1245), que ho interpreta com una mostra de la voluntat de recuperar la tradició per Clavé. En el núm. 5, 12-6-1859, p. 19, al títol «Cançó» s'ha afegit «de sentiment» (Serafí, 2001, pp. 186-187), imitant els d'altres poemes.

12 Entre altres referències de la *Ilustració Catalana*, s'hi relaciona un gravat amb un vers que se li atribueix («Cervo ferit á qui la set abrusa») —prové, però, d'un poema de Víctor Balaguer (1868, p. 138) dedicat a March, que havia recreat aquesta tòpica imatge, present també en Serafí (2001, p. 98, v. 57)— i un altre (245, 30-9-1890, pp. 283 i 293) amb l'emblema «Dona y vi enganen l'home savi» (Serafí, 2001, p. 271).

13 S'hi reprodueix el primer gravat de la *princeps*, que podria ser un retrat de Serafí i la seva esposa.

14 S'equivoca en la pàgina (109 per 110). També ho fa transcrivint «Libres» per «Libros».

mérito singular de este poeta y la hermosura de su lengua del *gay saber*, que tanto cultivaron nuestros antepasados y admiraron los sabios de Francia, Italia etc.», adscrivint-lo, doncs, a la tradició trobadoresca. A més, com que li interessa també com a font d'informació sobre altres autors, remarca les referències en el poemari a «Pedro Giberga, Bernardino Coromines jurisconsulto de Urgel, y Fr. Planella de S. Geronimo de la Murta». Joan Corminas (1849) no hi afegirà més dades en el *Suplemento*.

## 6. Magí Pers i Ramona

En el seu *Bosquejo histórico de la lengua y literatura catalana*, Pers (1850, pp. 71 i 99) esmenta merament Serafí com a poeta més destacat del segle XVI, amb Garcia i en segon terme. En canvi, en la primera edició de la *Historia de la lengua y de la literatura catalana* (Pers, 1857, p. 149), en què té present les *Memorias*, a banda de considerar-lo escultor, hi afegeix alguns elogis: «Es el poeta de este siglo que más se distingió por su númen, cultura de estilo y bien decir» i les dues parts del seu poemari estan «llenas de bellezas que las hacen mas y mas recomendables», en consonància amb l'afirmació d'haver estat premiat en certàmens. En reprodueix el poema «Cant de amors», a més de referir-se al debat amb Pere Giberga i citar-ne la poesia en lloança d'un retrat fet pel pintor-poeta (Serafí, 2001, pp. 169, 155-159 i 108-109), remetent a les pàgines de l'edició de 1840 i traduint-los.

## 7. Francesc Cambouliu

Mentre que Francesc Jaubert de Paça (2000) omet Serafí en les seves *Recherques historiques sur la langue catalane* (1824), Cambouliu (1857, p. 51, i 1858, p. 76), en l'*Essai sur l'histoire de la littérature catalane*, situa a la segona meitat del XVI tant Serafí com Joan Pujol i Francesc Vicent Garcia. A més de remarcar que va ser pintor i poeta i que va morir jove, després d'un existència força «tourmentée», i la divisió en dos llibres de la seva obra, el considera «un disciple d'Ausias March, dont it reproduit avec assez de bonheur la gracieuse facilité et la douce mélancolie». Ho il·lustra amb l'estrofa final del poema seleccionat també per Torres.

## 8. Víctor Balaguer

En «Cant de amòrs», aplegat en *Los trovadors nous* (Bofarull, 1858, pp. 104-108), cita els cinc primers versos de la segona estrofa del poema homònim de Serafí (2001, p. 169), igual que en una altra versió (Balaguer, 1858, pp. 198-201), en què es data el juliol de 1857, fet que el converteix en un dels seus primers poemes en català. En canvi, figura sense la citació en *Lo trovador de Montserrat* (Balaguer, 1861, pp. 195-200) i en *Poesías Catalanas* (Balaguer, 1868, pp. 244-252). En tot cas, el poema no manifesta una gran influència de Serafí.

En la *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón*, Balaguer (1863, pp. 167, 170, 179-180 i 182), a més de considerar-lo el poeta català que «mas sobresale» al segle XVI, d'acceptar que degué ser premiat en algun certamen i dubtar si era pintor o escultor (per la discrepància que hem

vist de les fonts), el troba «buen imitador», «en algunos pasajes», d'Ausiàs March, un autor que va influir més Balaguer, i n'elogia la «robustez de forma, energía de idea, y sentimiento». Ho il·lustra amb els quatre primer versos del poema «Sparza de amor maridada», el quart de la segona estrofa del «Cant de amors», la setena estrofa de la resposta a una «Demanda feta per un cavaller a l'autor», la final del «Càntich de amors» i els dos primers versos del debat amb Giberba (Serafí, 2001, pp. 171, 169, 146, 98 i 158). En el discurs de recepció a la Real Academia de la Historia, Balaguer (1876, pp. 124-126) insisteix a considerar-lo «discípulo é imitador» d'Ausiàs March, bo i qualificant aquest poeta com a «tierno y sentido».

## 9. Antoni de Bofarull

En una carta a Rubió del 28 de desembre de 1882 (fons d'aquest autor de la BC, ms. 9675, capsa 22) , Bofarull li confessa que el primer estímul per escriure en català potser va ser el recull poètic siscentista *Matalàs de tota llana*, del canonge tarragoní Josep Blanch, que va llegir de nen perquè el tenien a la llibreria de casa (manuscrit, ja que no es va editar fins al 1873). En la memòria com a secretari dels primers Jocs Florals de Barcelona, Bofarull (1859, p. 57) es va referir als participants com a «animats descendents dels Jordis, Rocabertis, Fontanelles y Serafins».

En *Estudios, sistema gramatical y crestomatía de la lengua catalana*, Bofarull (1867, p. 28) destaca Serafí com a «verdadero discípulo y continuador de la escuela de Ausias March y último eco de los antiguos trobadores, si no en la forma ni el lenguage, en el sentimiento». En la seva història de Catalunya (Bofarull, 1878, p. 514) insisteix a considerar-lo «continuador» de l'ausiasmarquisme, però contraposa el «rebuscado puritanismo y su forzada imitacion de la ya olvidada lengua convencional de los trobadores» de March al registre de Serafí: «verdadera y absolutamente catalan» i alhora proper al col·loquial i a la prosa, de manera que els seus vocables «son todos tan inteligibles como los de la moderna poesía». En la defensa d'aquest model lingüístic, traspua la proposta per Bofarull d'un «llenguatge acadèmic» de tradició moderna (Segarra, 1985, pp. 33, 34, 36 i 224), encara que no sempre coincideixin en l'ortografia (p. ex., Serafí pluralitza amb *-es*).

## 10. Manuel Milà i Fontanals

En la «Resenya histórica y crítica dels antichs poetes catalans», Milà (1865, p. 192) havia qualificat Serafí de «meritíssim» i n'havia remarcat la persistència en l'ús del decasíl·lab amb cesura (4+6), «l'usatje de Demanda y Resposta, la Tornada y moltas cosas dels llenguatje y estil antichs», tot i advertir que, igual que en altres poetes del seu temps, es nota el «pas de l'antig'escola á l'imitació de la de Castella». En la reelaboració que en fa en l'*Estudio sobre los poetas catalanes de fines del siglo XV y principios del XVI* (Milà, 1895, p. 414), n'atenua la valoració indicant tan sols que «merecería ser más conocido», a més d'aclarir que la imitació de la poesia castellana va ser portada a terme per Boscà «y sus sucesores» i que Serafí també feia servir formes italianitzants i popularitzants.

En les *Observaciones sobre la poesía literatura popular* (1853) (Milà, 1895, p. 74), li havia atribuït la introducció en la poesia catalana de les «letrillas castellanas», i, en el *Romancerillo catalán* (1882) (Milà, 1895, pp. 188 i 200), a més de considerar-lo «uno de nuestros últimos trovadores», continuador de les seves «prácticas» i «imitador de la escuela toscana, tan válida entonces en Castilla», remarca que, al gust popular, «usó de versos cortos en sus Cançons y Vilancets». En posa com a exemple, citant-ne la primera estrofa, la cançó que comença «Si·m leví de bon matí» (Serafí, 2001, pp. 184-185), que considera que «casi pudiera pasar por verdadera poesía del pueblo». En ressalta també un romanç «al estilo de los castellanos de trovadores» pel que fa a la mètrica, en què remarca la persistència de la paraula «gesta»: «De un desesperat de amor» (Serafí, 2001, pp. 172-175 i 200).[15]

## 11. Pere Nanot Renart

Nanot (1871) es va referir ja a Serafí en un article de *La Renaxens*a, que, tot i centrar-s'hi, té un títol genèric: «Recorts del segle XVI».[16] Qualifica aquesta època, «tan poch coneguda com a digne d'esser estudiada», de gloriosa també per a Catalunya. Encara que en lamenta l'inici de la castellanització, considera que, com «lo sentiment de lo poétich» és «lo derrer que pert un poble», no van mancar poetes durant «los setgles de decadencia», com Serafí, que, en una altra situació lingüística, hauria arribat al «cimaral» (Nanot, 1871, pp. 176-177).[17] Disposant només de les dades biogràfiques de l'edició de 1565, renunciant a analitzar-ne els poemes i pretenent, a més de mostrar-ne els «sentiments», deduir-ne la «intenció», d'entrada, nega que sigui «sols» un «imitador» de March, amb qui coincideix en «l'amor y veneració envers la dona», però de qui es diferenciaria pel seu caràcter més popular i, d'acord amb l'esperit del segle, «prosaich». El troba un autor «original», a pesar de creure'l influït també «per tot arreu», sobretot en les esparses, per Francisco de Sá de Miranda i Cristobal de Castillejo. Mentre que el primer, però, s'adscrivia al petrarquisme, el segon n'era contrari, com precisarà Nanot mateix en un altre article per a *La Ilustración Española y Americana* (1876, p. 46).

Hi emmarca, de nou, Serafí en l'època, particularment pel que fa a la poesia. En destaca en especial la influència italiana, en la versificació i la capacitat d'«ablandar» la llengua catalana. En classifica els poemes en tres temàtiques: l'amorosa, predominant, la satírica-moral i la religiosa. Insistirà a precisar la influència de March contraposant ambdós autors sobretot perquè Serafí sucumbeix a les passions.[18] A més de remarcar el mecenatge de Galzeran Seràpio de Sorribes i que dedica una elegia a Aldonça de Cardona, fent una falsa lectura autobiogràfica de sengles

15 Veg. també Manuel Jorba (1989, pp. 97, 181, 190 i 293),

16 En una «carta literaria» a Nanot publicada en la mateixa revista uns mesos abans, Riera (1871, p. 31) havia esmentat Serafí com a referent de l'epístola. Sobre el conreu del gènere durant la Renaixença, veg. Domingo (2021).

17 Nanot (1880, pp. 90-91 i 94) afirmarà que ni Serafí ni Garcia no es van deixar contaminar per la «corrupcion general» de l'època.

18 Rafael Cano (1877, p. 166, comentari absent en la 1a edició, 1875), plagiant textualment Nanot, remarca l'italianisme de Serafí, estableix la mateixa distinció temàtica y defineix el seu estil com a «figurado y pomposo», invertint-ne només l'ordre d'aquests qualificatius.

poemes a una dama anomenada Isabel i al carrer Ample (Serafí, 2001, pp. 304-305 i 245-246), creu que ella no el va correspondre per la diferent condició social.

## 12. Marià Aguiló

Segons Nanot (1871, p. 177), Aguiló, que ja hem vist que menciona Serafí en el seu *Catálogo*, pensava que era «oriund» de Castella. En un esborrany de carta a Pascual de Gayangos datat el 5 d'abril de 1885 (fons Aguiló de la BC, caixa 9/1, camisa 9, f. 1v), li respon que no sap qui pot ser el poeta català anomenat el Grec, excusant-se que «apenas» s'havia ocupat dels poetes del «XVI en adelante, porque en general valen poco y su lenguage menos». En un altre esborrany de carta, sense datar, s'excusa per altres motius més concrets de no haver-lo identificat abans amb Serafí, que presenta com a «pintor de oficio y poeta de aficion», «el postrero de los trobadores en vulgar de la antigua lengua limosina, y el único impreso en aquella época», citant com a font Ceán Bermúdez (1800, p. 326).[19] En el discurs com a president dels Jocs Florals, Aguiló (1888, p. 52, i 1988, p. 80) sentencia que, havent quedada «muda» la poesia catalana des que Boscà va marxar, «no bastá per tornarli la veu l'esforç del derrer poeta barceloní, aquell Mestre de pintura, qui ab títol foraster feu imprimir en 1865 *Dos libros* [*sic*, com Torres] *de Pedro Seraphin de poesia vulgar en lengua catalana*».[20]

## 13. Josep Roca i Roca

Joana Escobedo (1981, p. 69) ja ha donat notícia d'«una capsa solta» del fons de Joan Almirall i Foresté de la BC amb «papers diversos» de Roca, entre els quals el manuscrit «Pere Serafí. Apuntacions» (carpeta 9/3), en què, reaprofitant una carta començada amb data incompleta («6 de agosto de 186»), anota impressions de lectura de las *Obras poeticas*.

D'entrada, li censura alguns castellanismes («*yerma* [«hierma» en l'edició], *enferma*, *ninguna*, *sinsabor* y molts altres»). Començant pels sonets, tot i retreure-li que en algun vers «és bastant desalinyat», en ressalta altres pel «sentiment» (III, IV i XII), per la simplicitat o l'enginy (V, VII, VIII, IX, X, XIII, XIV, XV i XVII), a més de remarcar el «tribut» a March del XXI.

És curiosa la interpretació biogràfica que en fa. Dels vv. 3-4 del XIX («y per ma sort la mort volgué finar / aquell voler, y així fui desliurat [Serafí, 2001, p. 96]»), dedueix que «lo sèu amor primer» va ser Aldonça de Cardona, a qui consagra l'elegia del ja esmentat sonet XII i «a qui sembla que van dedicats tots los sonets del ultim dels cants de amor y especialment un que diu ben clar honra que naix del arbre de Cardona [Serafí, 2001, pp. 298-299; no s'adona que es

19 Aguiló conjectura que Gayangos en deu tenir un exemplar. De totes maneres, el podia haver consultat al British Museum, on, per aquell temps, elaborava un catàleg de llibres espanyols. Potser en el llegat seu de la Real Academia de la Historia es troba més correspondència amb Aguiló.

20 L'ha citat ja Rossich (1986, p. 12). Amb tot, un partidari d'Aguiló en qüestions ortogràfiques, Tomàs Forteza (1887, pp. 709 i 703-704) utilitza Serafí i, fins i tot, Garcia per acabar de validar l'ús de *r* al final dels infinitius.

tracta d'un acròstic adreçat a Maria de Cardona], a pesar d'haverhi un sonet dedicat á una tal Isabel [Serafí, 2001, pp. 304-305]». Tampoc no detecta altres acròstics en homenatge a dames anomenades Isabel. Fins i tot s'aventura a conjecturar que aquests poemes són més juvenils que els primers, dedicats a «sa segona estimada».

Elogia «Càntich de amors» pel «sentiment y entonació», tot i la influència castellana, «Desesperada» (Serafí, 2001, pp. 104-106), encara que la troba inferior, i la «tendresa y sentiment» dels madrigals. No s'oblida de les sàtires: ja n'havia anotat el caràcter satíric, «ben portat», del sonet VIII i considera notables, «baix tots sos aspectes», la tramesa a un cavaller sobre lo matrimoni i la dedicada «a la contrarietat de les temporades» (Serafí, 2001, pp. 112-128 i 140-143).

Ja veurem la ressenya que Roca (1883) farà de l'obra teatral d'Ubach sobre Serafí, en què el presenta com un «poeta del sigle XVI que ha deixat poques noticias biográficas y alguns versos sentits, dels quals se despren que a mes de poeta era pintor». Quan es publiqui l'edició de la *Ilustració Catalana*, *La Esquella de la Torratxa*, dirigida per Roca, qualificarà Serafí d'«individualitat interessant» que, quan «comensava á corrompres la llengua», «cayent en desús lo cultiu de las lletras catalanas», «sapigué sostenirse encare á una altura que'l colloca entre'ls bons autors de la terra» i, en especial, d'«apassionat de las cansóns de amor», que n'escrigué nombroses, destacades per la «sèva fluhidés de llenguatje» (566, 15-11-1889, p. 726).

### 14. Lemes, imitacions i paròdies en poemes

Ja m'he referit a un poema de Balaguer amb una citació de Serafí i en comentaré un altre d'Ubach. Careta (1877, p. 39) encapçala la poesia «Amor inmens» amb els dos primers versos de la darrera estrofa del «Càntich de amors», però, a diferència de Serafí, no hi contraposa la natura primaveral a la tristor del poeta per la manca de pietat de la dama, sinó que l'enamorament el fa sentir en «xardorós estiu» i convida l'estimada a compartir-ne el goig d'un amor que es vol conjugal i espiritual. Joaquim Marinel·lo (1879) encapçala amb el primer vers de la «Cançó de partida» (Serafí, 2001, p. 232) el poema «A Maria», publicat en *La Esquella de la Torratxa*, 47, 13-12-1879, p. 2, i datat a Terrassa aquell any, que és també un comiat amorós, però d'una parella que no s'havia avingut mai, amb tocs humorístics d'acord amb el caràcter de la revista.

Proliferen els poemes enviats als Jocs Florals amb lemes de Serafí. En posaré només un exemple, que, a més, en recrea la figura. El 1872 es van registrar, amb el núm. 36, uns «Romanços de En Pere Serafí», amb els dos darrers versos de la primera estrofa del «Cant de amors». Una «N[ota] B[ene].» indica que «sols obta á premi; res d'accessits», fet que ja n'apunta el caràcter jocós. En el primer cant, es retrata Serafí —a partir del gravat de l'edició de Grau i Rubió, que s'hi ha enganxat precedint-lo— escrivint un sonet, apòcrif, en què manifesta la seva gelosia. Abans del segon cant, hi ha un altre gravat, que no he pogut localitzar, en què dos homes combaten, un amb una espasa i l'altre amb un violí. Narra com un cavaller puja a Montjuïc, on es precisa que era Serafí, a reptar-lo per haver escrit poemes a una dama. El tracta de «pinta mones desnerit» i li requereix que tregui l'espasa per lluitar, però ell li contesta que ja en té prou amb la guitarra. Tanmateix, ni tirant-li el tinter, evita de caure ferit al mar. Damunt del cant III, s'hi ha adherit un tercer gravat, extret del núm. 31 d'*El cantor de las hermosas*: *Trovas de amor*

*dedicadas al bello sexo por unos aficionados. 98 lamentos de Arturo y Constanza*, de Antonio Faura, s. d. [1858, segons Azaustre, 1982, p. 25], en què es veu una dona damunt d'una roca a ran de mar. S'hi narra la mort tirant-s'hi de l'estimada de Serafí, Adelaida. En nom deu inspirar-se en un cèlebre cas recreat en la *Cancion al desgraciado suicidio de Adelaida. Joven de 19 años de edad por verse engañada y despreciada de su Amante. Acaeció el viernes 14 de abril de 1832, en el mar de Barcelona*, editada a Barcelona per F. Vallés, s. a., i en la novel·la de J.[oaquín] del Castillo, *Adelaida, ò el suicidio*, que el 1833 va publicar a Barcelona Ramon Martín Indar.

## 15. *Lo pes de la culpa*, de Francesc Ubach i Vinyeta

Ubach és un autor poc estudiat en relació amb la seva importància. Tant de bo es dugui a terme la tesi projectada per Mercè Comas Lamarca, que n'ha ofert un panorama per al web de la BC, on es guarda el seu fons personal.[21] Les seves tragèdies han estat analitzades per Montserrat Jufresa (2015), però l'obra sobre Serafí és un drama, en quatre actes i en vers, estrenat al Romea el 10 d'abril de 1883. Roca (1883) assenyala que es tracta d'una de les primeres obres d'Ubach i que ha trigat quinze o setze anys a estrenar-se, lamentant que, quan es va concebre, hauria estat una aportació més valorada.

Ubach (1873, p. 155), en *Primerenques*, ja havia encapçalat el poema «Defalliment. Lletra endreçada á una Senyora anomenada Cárme responentli á la comanda que'm feu d'uns versos amorosos», datat el 1866, amb la citació dels quatre primers versos de la tercera estrofa de la «Cançó desesperada» (Serafí, 2001, p. 235). El 1868 l'havia enviat als Jocs Florals, en què va ser registrat amb el núm. 85, no fent servir com a lema aquesta citació, però, sinó els vv. 33-34 del poema CXII d'Ausiàs March (2000, p. 305).

*Lo Gay Saber*, 22, 15-1-1869, p. 176, anuncia ja que Ubach escriu un drama titulat *Pere Serafí*. En una carta a Antoni Aulèstia i Pijoan del 29 de setembre de 1870, Ubach li informa que ha «arreglat tres actes del Serafí» i que té intenció de fer el mateix amb la resta (BC, ms. 129, 69, f. 285). Albert Rossich (1994, p. 49) ha adduït ja que *La Revista Catalana*, denominació que adopta aleshores *La Renaixensa* per una prohibició, III, 1, 31-10-1878, p. 43, va anunciar l'obra entre les «próximas á estrenarse» aquell hivern al Teatre Català. Entre altres anuncis, la notícia es repetirà en *Lo Gay Saber*, 19, 1-10-1879, p. 252, i, ja amb el títol definitiu, 17, 1-9-1881, p. 192.

El drama se situa, vagament, al segle XVI. Emparant-se en l'escassesa de dades sobre Serafí, Ubach construeix una truculenta trama basada en l'anagnòrisi. Roca (1883) dedueix la bastardia de Serafí perquè el cognom correspon a un «nom», com és freqüent en els expòsits. Seria fruit de l'adulteri amb un patge d'Aldonça de Cardona, tanmateix lloada elegíacament per ell com una virtuosa dama (2001, pp. 86-87). Perquè no se sàpiga, el fa matar, igual que el nadó, però l'encarregat de fer-ho, no tenint-ne el coratge, el va proveir d'un retrat del pare i, esdevingut bandoler, en va explicar la història en tercera persona al seu cap, Moreu Palau, que va intuir, però, que l'havia protagonitzat. En l'escena V, apareix ja Serafí, que és capturat pels

21 https://www.bnc.cat/El-Blog-de-la-BC/Francesc-Ubach-i-Vinyeta-100-anys-despres Veg. també la semblança de la filla de l'autor, Montserrat Ubach (1967).

bandits, com, poc després, la resta de la comitiva (Aldonça i la seva neboda Isabel de Cardona, de la qual ell està enamorat, el virrei i el capità Mendoza, promès d'aquesta dama). De totes maneres, Moreu, assabentat pel retrat que és germanastre de Serafí, els allibera tots.

El segon acte transcorre a l'arxiu del palau dels Cardona a Barcelona. Serafí pinta Isabel, mentre s'hi declara amb uns versos seus apòcrifs i parafrasejant el poema XXXIX de March (2000, pp. 157-158), mentre que ella cita el primer vers de la «Cançó de fermesa» (Serafí, 2001, p. 182; Ubach, 1883, p. 25). Arriba, però, acompanyada de Mendoza, Aldonça, que requisa el llibre de Serafí que Isabel tenia a la falda, adduint que és escrit en llengua que «ni á la cort es entesa, ni cap geni la cultiva» (Ubach, 1883, p. 27). Com que dins troba un acròstic manuscrit que revela l'amor de Serafí per la Isabel, li retreu la diferència de llinatge. Ell objecta que «neix la noblesa del cor» (Ubach, 1883, p. 29) i, en no voler renunciar-hi, és expulsat del palau. Abans explica a Moreu que l'havia criat una captaire i fugint d'un rector que l'havia recollit a onze anys, va fer cap al palau, on es va afeccionar a la pintura i la poesia, protegit per Sorribes. Moreu, sense revelar-li encara la veritat a Serafí, s'acara amb Aldonça, que, en adonar-se que és lo fill del patge i que vol venjar-lo, demana socors. Deduint que s'ha amagat en una capsa, la vol fer colgar, però, quan Serafí mira d'obrir-la, ja n'havia fugit.

En l'acte III, Serafí, en trobar-se Isabel dolguda per la seva poca sol·licitud, li planteja les dificultats de la relació per la diferències socials, citant la segona estrofa de la «Cançó de partida», i se'n plany en un monòleg recorrent a la seva recreació de «Mal haja qui en dones fia» i la «Cançó desesperada» (Serafí, 2001, pp. 232, 238 i 236; Ubach, 1883, pp. 43-46). Mentre parla amb Aldonça per mirar d'aclarir els seus orígens, arriba Mendoza, que, en saber que Serafí està enamorat d'Isabel, s'hi enfronta i acaben lluitant. Moreu, però, veient que el poeta té les de perdre, el mata. En saber-se, finalment, que Aldonça és la mare de Serafí, ella després d'acceptar que es casi amb Isabel, volent compensar-lo, mor per la «commoció» (Ubach, 1883, p. 74), imposant-se la consciència, com moralitza el títol.

Se'n guarda un manuscrit autògraf en el fons Ubach de la BC (C caixa 3, 1, sense foliar) i un altre en la col·lecció Artur Sedó de l'Institut del Teatre a Barcelona (ms. 55), procedent del l'Arxiu del Romea, segons s'indica en la fitxa. Les correccions i variants no en semblen gaire rellevants per a l'objecte de l'article. En destacaré només algunes variacions del primer manuscrit pel que fa al tercer acte. Sorribes, en sentir cantar Serafí l'estrofa glossada que comença amb el vers «Vull-vos tant, més del que mostre» (2001, pp. 264-265), li pregunta per la dama i, en respondre que es tracta d'Isabel, veient les dificultats de la relació, li proposa de marxar als Pirineus o d'idealitzar-la, com Petrarca va fer amb Laura, però ell vol gaudir-ne realment. A més, s'hi cita l'acròstic inventat, només al·ludit en la versió publicada.

Roca (1883) deixa constància, que, tot i l'«execució» «desigual», l'obra va ser aplaudida i li reconeix «fibra poètica», particularment pel que fa a la recreació de la poesia de Serafí, però en critica la debilitat del «mecanisme escénich», per les inversemblances i la «propensió als efectes de melodrama».[22]

22 Es guarden diverses ressenyes en el fons Ubach (BC, D caixa 6, 2-15) i se'n localitzen d'altres.

## 16. *De la Font Groga al Parnàs*, poema humorístic de Josep Maria Codolosa

*La Tomasa*, 4, 14-6-1889, p. 10, anuncia que Josep M. Codolosa «está apunt de donar á la estampa» *De la Font Groga al Parnás. Judici critich-humoristich*. Del 10 d'octubre de 1890 al 19 de juny de 1891, es va anar publicant en la revista. El subtítol final de la narració en vers, *Viatge literari, crític, humorístich y analític sense ordre ni compás*, l'adscriu a la paròdia dels viatges al més enllà. En el pròleg (111, 10-10-1890, p. 3), Codolosa ironitza sobre les crítiques literàries rebudes i les que hi farà, contraposant la poesia popular a la de pretensions cultes. El narrador-protagonista, que s'identifica amb l'autor, és un dels catorze contertulians del cafè La Pajarera, de la Rambla de Barcelona, que, mentre que s'elogien mútuament, critiquen tot el món literari (cap. I, 112, 17-10-1890, p. 6). En el capítol següent (113, 24-10-1890, p. 6), un contertulià, Travereta, manifesta que vol guanyar la Flor Natural en el certamen que la Societat Agrícola i Literària Lo Bolet, de Vallcarca, per poder fer reina de la festa la seva promesa. En el cap. III (115, 7-11- 1890, p. 7), tots es posen a treballar per al certamen prolíficament, consultant *Elements de poètica catalana, i diccionari de sa rima*, de Pau Estorch i Siqués (cap. IV, 116, 14-11-1890, p. 7). En el cap. V (119, 5-12-1890, p. 7; 128, 6-2-1891, p. 85), després de la pollastrada a la Font Groga pagada per Travereta amb motiu d'haver guanyat el premi, Serafí s'apareix a Codolosa en somnis. De primer, no el reconeix, a pesar d'admirar els seus «*cants*». El caracteritza com «un *xaruch*» «d'aspecte noble y poétich», que li retreu que aspiri a la immortalitat de la fama essent un «*versista*» amb estil «*prosáich*» i pensaments «*mesquins*», fent «*faltas de llenguatge*» i transgredint la «*prosódia*», tot i tenir «acudits graciosos» i no estar mancat de «facilitat» i «agudesa». Com Virgili a Dante en la *Commedia*, Serafí guiarà Codolosa al més enllà, però al Parnàs, gràcies a les ales que té, en consonància amb el seu angèlic nom.

Un defalliment, a causa del fum del puro que Codolosa li ha regalat, fa, però, que s'hagin de deturar a la Taverna d'Apol·lo. En el cap. VI (129, 16-2-1891, p. 93), es fa l'elogi d'aquesta mena d'establiments com a font d'inspiració en el passat, amb referents de la literatura castellana, mentre que a l'època són mal vistos. Després de descriure'n l'ambient en el cap. VII (130, 20-2-1891, p. 113, i 131, 27-2-1891, p. 117), en el següent (132, 6-3-1891, p. 135, i 134 20-3-1891, p. 162), arriben al peu del Parnàs, on contemplen els «autors mansos» convertits en ànecs per Apol·lo.

Comencen la penosa ascensió sense l'ajut de les ales perquè Serafí vol que s'adoni de les dificultats (cap. IX, 135, 27-3-1891, p. 177), fins que, sentint-se «himnes d'*Amor y Pau*», abasten el palau d'Apol·lo (cap. X, 136, 3-4-1891, p. 187), prop del qual hi ha la font Hipocrene o Helicona, present, com el Parnàs, en el poema dedicat per Serafí (2001, p. 67) al seu protector. En el cap. XI (137, 10-4-1891, p. 203, i 138, 17-4-1891, p. 217), Serafí, «*Bardo llemosí*», amb «la divina Ciencia» d'Homer i Píndar, l'alliçona eloqüentment sobre història i art, amb referència a diversos personatges cèlebres, camí del Temple de la Glòria. Entre els que volen entrar-hi, Codolosa veu alguns coneguts, però Serafí li desaconsella de saludar-los, perquè a la sala d'espera tothom no pensa sinó en si mateix. Li mostra la Capella de la Fama, plena d'exvots, que simbolitzen els defectes perdonats, i de penitents que es penedeixen d'altres faltes. En el cap. XII (140, 1-5-1891, p. 245, i 141, 8-1-1891, p. 259), passen a la sala dels expedients, en què un tribunal format per Ausiàs March, Rocabertí, Masdovelles, Jordi de Sant Jordi i Jaume I examina els dels poetes catalans. En aquells moment s'ocupen d'Apel·les Mestres, que és aprovat amb grans elogis de

diverses obres i de la faceta de dibuixant, com a capdavanter dels actuals. Després s'enumeren nombrosos escriptors de la literatura catalana vuitcentista. En el cap. XIII (142, 15-5-1891, p. 273; 143, 22-5-1891, p. 287; 145, 5-6-1891, p. 319; 146, 12-6-1891, p. 329, i 147, 19-6-1891, p. 343), entren al Saló del tron d'Apol·lo, a qui envolten les Muses, la Justícia, la Raó i els poetes coronats. Serafí en destaca alguns de grecs, llatins i castellans, però Codolosa demana de contemplar els catalans i occitans. Després de fer-li veure que la poesia és universal, el complau mostrant-li nombrosos escriptors d'aquestes literatures anteriors al XIX.[23] En impacientar-se Codolosa perquè vol veure poetes del seu temps, tot i advertir-li que són escassos, li n'ensenya bastants, fins que, per fer una «diligencia», l'ha de deixar. Descobert i perseguit, Codolosa fa cap a les cel·les per a «bojos rematats», on es troben Frederic Soler, Verdaguer i Guimerà, que no l'emparen, però aleshores es desperta. La bogeria dels poetes i, en concret, el manicomi literari fan pensar en el «Vexamen» de Fontanella, però tenen una llarga tradició.

Explica l'interval sense lliuraments el fet que la revista (120, 12-12-1890, p. 13) va emprendre una subscripció a favor de Codolosa, perquè es trobava «malalt y faltat dels més indispensables recursos». Ja recuperat, ho agraeix en un poema (135, 27-3-1891, p. 17). Entre altres evocacions d'aquest escriptor, Pons (1945) recorda que solia recitar els poemes, en particular aquest, entre venda i venda com a llibreter de vell. Caldria un estudi més detallat d'aquest text, que és possible que emprengui en una altra ocasió, i, més en general, de la seva obra.

## 17. L'ús com a pseudònim

Frederic Soler, com ell mateix va confessar, va crear el pseudònim de Serafí Pitarra inspirant-se en l'ampul·lós nom d'un escriptor portuguès del XVIII: Xavier dos Seraphins Pitarra. De totes maneres, igual que el cognom «Pitarra» es pot relacionar amb el vi anomenat així i les seves connotacions (Solà, 2001), l'angelical nom pot associar-se amb Serafí, fent-lo familiar i conferint-li un referent més conegut que l'originari. En tot cas, «Pere Serafí» degué ser emprat com a pseudònim per un dels corresponsals de *La Campana de Gràcia*, 126, 20-12-1890, p. 3, perquè és difícil que es digui realment així.

## 18. Conclusió

Tot i restar escassa constància coetània de la fama literària de Serafí, igual que de la pictòrica, la publicació en vida d'un poema lloant March (1560) i del recull *Dos libres de Pedro Seraphin* (1565), per Claudi Boronat, a pesar de conservar-se'n pocs exemplars, va facilitar una certa supervivència erudita, alhora que persistia part de la seva obra artística. No s'ha documentat que les confuses informacions sobre Serafí d'*Orígenes de la poesía española* (1754), de Luis José Velázquez, incidissin en els autors catalans, ja que no es van referir a l'art poètica ni a la seva poesia castellana. En canvi, aquest llibre va contribuir a la projecció no solament a l'Estat espanyol, sinó a altres països de Serafí, en què s'ha mencionat, no sempre per aquesta via, en diversos textos.

23 Miriam Cabré (2021, p. 131) s'hi ha referit a propòsit de Cerverí de Girona.

La recepció catalana partia del coneixement del llibre de 1565, com corrobora Torres. Grau i Rubió el 1840 el van reeditar en la «Collecció de Obras Antigas» (una selecció en el primer volum i sencer en el segon). Encara que se'n venguessin pocs exemplars, aquesta recuperació, que tindrà ressonància en les antologies *Lo llibre dels poetes* (1869), de Briz, i, ja tardanament, *Cants de amor* (1889), de la Ilustració Catalana, en l'edició de poemes solts en publicacions periòdiques i en les citacions, li atorgarà una certa difusió.

De moment, el mite de la *Decadència* va afectar escassament Serafí, però, a mesura que es va anar retrotraient i radicalitzant, es va tendir a rebaixar-ne la valoració. Rubió fins i tot es va penedir d'haver-lo editat. Milà, que l'havia elevat al grau de meritíssim, el va reduir a un autor que hauria de ser més conegut. Amb tot, mentre que Rubió trobava el seu llenguatge arcaic, Antoni de Bofarull, d'acord amb la seva proposta lingüística allunyada del model medieval, l'elogiava com a exemple d'un català més acostat a l'usual i altres autors en tenen una visió similar a cadascun o més intermèdia. Entre els oponents de Bofarull en qüestions lingüístiques, Marià Aguiló el considerava un autor especialment castellanitzat, però Tomàs Fortesa se'n va servir, juntament amb altres clàssics més afins, per avalar l'ortografia de la *r* final en els infinitius.

Literàriament, Serafí va ser força ben rebut, si bé no pas com a cinccentista, condició poc tinguda en compte exceptuant Nanot. Ho va ser, en particular, pels aspectes medievalitzants (especialment, la influència dels trobadors i, amb diferents matisos, de March, exagerada per a alguns), pels popularitzants, que fins i tot li van conferir un cert aire popular i populista, i pel tema del patiment amorós (oblidant el convencionalisme petrarquista i ressaltant els poemes aparentment més efusius), aspectes reinterpretats des d'una òptica romàntica. Mentre que se'n destaca la vena lírica, se'n recorden poc altres gèneres, com la sàtira, per bé que ho fan Rubió i Roca, que es fixa també en les epístoles, igual que Riera. És, a més, un referent per a l'adopció de la mètrica italianitzant, però s'hi interessaran escassos autors, com aquest i Rubió, i de manera esporàdica.

Fins i tot la vida de Serafí, tergiversant-la llegendàriament, inspira el drama *Lo pes de la culpa*, de Francesc Ubach i Vinyeta, en què esdevé fill bastard d'Aldonça de Cardona, enamorat d'una neboda seva i germanastre d'un bandoler. També dona peu a uns jocosos *Romanços* enviats als Jocs Florals, en què perd un duel a Montjuïc, fet que porta al suïcidi de la seva estimada. D'altra banda, per la seva condició de clàssic amb projecció populista, guia Josep Maria Codolosa en un humorístic viatge al Parnàs, en què s'anomenen nombrosos autors catalans de tots els temps.

Caldria estudiar fins a quin punt és significatiu del canvi que el Modernisme suposa en la recepció de Serafí que Jaume Brossa (1892, p. 356), a propòsit de la capacitat del català per expressar els sentiments, etzibi que «la renaixença no ha produït cap poeta amatori» que el «sobrepujés an el ridícul». En tot cas, seguirà essent editat i valorat per motius i plantejaments diversos. La recepció de Serafí qüestiona el tòpic de la *Decadència*, ja només admès pels qui s'entesten a perpetuar prejudicis anacrònics, perquè no coneixen prou l'època o pel mesquí interès de relegar-la en benefici d'altres, en una reductiva visió de la cultura catalana que prescindeix de moviments tan importants. Més en general, mostra també la relativitat d'algunes valoracions, per la diversitat de punts de vista, que, a més, poden canviar.

## *Referències bibliogràfiques*

Aguiló, Marian (1888). Discurs del Sr. President del Consistori. Dins *Jochs Florals de Barcelona. Any XXX de llur restauració*. La Renaixensa.

Aguiló y Fuster, Mariano (1923). *Catálogo de obras en lengua catalana. Impresas desde 1474 hasta 1860*. Sucesores de Rivadeneyra.

Aguiló i Fuster, Marià (1988). *Obra en prosa* (a cura de Margalida Tomàs). Universitat de les Illes Balears; Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Azaustre Serrano, María del Carmen (1982). *Canciones y romances populares impresos en Barcelona en el siglo XIX*. CSIC.

Balaguer, Víctor (1858). *Amor á la patria. Tradiciones, cantos, recuerdos y baladas. Lo trovador de Montserrat. Poesías catalanas*. Jepús y Ramon Villegas.

Balaguer, Víctor (1861). *Lo trovador de Montserrat*. Salvador Manero.

Balaguer, Víctor (1863). *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón* (Vol. IV). Salvador Manero.

Balaguer, Víctor (1868). *Poesías catalanas completas*. Antonio de Torres.

Balaguer, Víctor (1875). *De la literatura catalana. Discursos leidos ante la Real Academia de la Historia en la recepcion pública del Excmo. Señor don Víctor Balaguer el dia 10 de Octubre de 1875*. Narciso Ramirez y C.ª.

Bofarull, Antoni de (1858). *Los trovadors nous*. Salvador Manero.

Bofarull, Antoni de (1859). Memoria del secretari. Dins *Jochs Florals de Barcelona. En 1859* (pp. 37-57). Salvador Manero.

Bofarull, Antoni de (1867). *Estudios, sistema gramatical y crestomatía de la lengua catalana*. Plus Ultra.

Bofarull, Antonio de (1874). *Guia-cicerone de Barcelona*. El Fomento.

Bofarull, Antoni de (1878). *Historia Crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña* (Vol. IX). Juan Aleu y Fugarull.

Briesemeister, Dietrich (2010). España en Alemania: sobre el desarrollo de la investigación en los siglos XIX y XX. Dins Sandra Rebok (Coord.), *Traspasar fronteras: un siglo de intercambio científico entre España y Alemania* (pp. 55-85). CSIC.

Brossa, Jaume (1892, 12 de desembre). Narcís Oller. *L'Avenç*, *IV*, 353-357.

Cabré, Miriam (2021). Cerverí de Girona a la premsa catalana (1835-1938). Dins Anna Alberni Jordà, Lluís Cifuentes Comamala, Joan Santanach i Suñol & Albert Soler Llopart (Eds.), *«Qui fruit ne sap collir»: homenatge a la professora Lola Badia* (Vol. I, pp. 125-134). Edicions de la Universitat de Barcelona; Barcino.

*Catálogo de la biblioteca del Excmo. Sr. Manuel Pérez de Guzmán y Boza, marqués de Jerez de los Caballeros* (1898). Sevilla [s. n.].

*Catalogue de la bibliothèque de M. Ricardo Heredia, comte de Benhavis*, II (1892). Ém. Paul L. Huard et Guillemin.

Camboliu, Francesc R. (1857). *Essai sur l'histoire de la littérature catalane*. Duran.

Canadell i Rusiñol, Roger (2013). *Josep Anselm Clavé i l'escriptura: obra poètica i periodisme cultural* (Tesi doctoral, Universitat de Barcelona). http://hdl.handle.net/10803/98300

Cano, Rafael (1875). *Lecciones de literatura general y española*. Viuda e Hijo de D. E. Aguado.

Cano, Rafael (1877). *Lecciones de literatura general y española. Segunda edición. Corregida y aumentada*. Peralta y Menéndez.

Careta y Vidal, Antoni (1877). Amor inmens. Dins *Certamens literaris de La Misteriosa. Composicions premiades en lo del any 1877* (pp. 39-41). La Renaixensa.

Cassany, Enric (2006). El poeta sociable: Víctor Balaguer a l'època d'*El Genio*. Dins Ramon Panyella & Jordi Marrugat (Eds.), *L'escriptor i la seva imatge. Contribució a la historia dels intel·lectuals en la literatura catalana contemporània*. GELCC; L'Avenç.

Ceán Bermúdez, José Agustín (1800). *Diccionario histórico de los más ilustres profesores de las Bellas Artes en España* (Vol. IV). La Real Academia de San Fernando.

Corminas, Joan (1849). *Suplemento á las Memorias para ayudar á formar un diccionario crítico de los escritores catalanes*. Imprenta de Arnaiz.

Dieze, Johann Andreas (1769). *Geschichte der Spanischen Dichtkunst*. Victorinus Vossiegel.

Domingo, Josep M. (2020). Estratègies del catalanisme literari. L'epístola. *Anuari Verdaguer, 28*, 9-32.

Escobedo, Joana (1981). El teatre de Josep Roca i Roca. Aportació documental coetània. *Affar, 1*, 69-85.

Gallardo, Bartolomé José (1888). *Ensayo de una biblioteca española de libros raros y curiosos* (Vol. III). Imprenta y Fundición de Manuel Tello.

Garcia, Vicens (1840). *Poesías jocosas y serias del Célebre Dr. Vicens Garcia, Rector de Vallfogona. Nova edició arreglada sobre la feta en lo any 1820, y aumentada y adornada ab hermosas vinyetas y lo retrato del autor*. Estampa de Joseph Torner.

Gómez Montorio, Bernardo (1993). Dins Pere Serafí, *Dos libres de Pedro Seraphin, de poesia vulgar, en lengua Cathalana* (pp. [1]-[13]). Associació de Bibliòfils de Barcelona.

Gudayol, Anna, & Miralles, Eulàlia (2005). Notes sobre la formació de les *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los autores catalanes* de Fèlix Torres Amat. *Quaderns d'Història, 12*, 93-100.

Jaubert de Paçà, F.[rancesc] (2000). *Recherches historiques sur la langue catalane (1824)*, Canet, Trabucaire.

Jufresa, Montserrat (2015). Una aproximació a les tragèdies de Francesc Ubach i Vinyeta. Dins Jordi Pujol Pardell & Meritxell Talavera i Muntané (Eds.), *Tragèdia. Teoria i presència del gènere en la literatura catalana* (pp. 159-191). Universitat de Barcelona.

Kohut, Karl (1973). *Las teorías literarias en España y Portugal durante los siglos XV y XVI: estado de la investigación y problemática*. CSIC.

Laborde, Alexandre (1811). *Voyage pittoresque et historique de l'Espagne*. Pierre Didot.

Llanas, Manuel (2004). *L'edició a Catalunya: el segle XIX*. Gremi d'Editors de Catalunya.

Madurell Marimón, José María (1951-1952). Algunas antiguas ediciones barcelonesas de libros (1502-1704). *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras, XXIV*, 133-172.

Madurell Marimón, Josep Maria (1973). *Claudi Bornat*. Fundació Salvador Vives Casajoana.

March, Ausiàs (2000). *Poesies* (Pere Bohigas, Cur.). Barcino.

Mestres, Albert (2021). *Poesia catalana completa de Joaquim Rubió i Ors. Estudi i edició* (Tesi doctoral, Universitat Rovira i Virgili). http://hdl.handle.net/10803/671876

Milá y Fontanals, Manuel (1865). Resenya histórica y crítica dels antichs poetas catalans. Dins *Jochs Florals de Barcelona en 1865* (pp. 112-200). Lluis Taso.

Milá y Fontanals, Manuel (1895). *Obras completas, 6. Opúsculos literarios, tercera serie*. Álvaro Verdaguer.

Miquel i Vergers, Josep M. (1934, 25 de febrer). Un «Vocabulari» a les poesies de P. Serafí (1840). *La Publicitat*, 2.

Muns y Seriñá, Ramon (1842). Memoria acerca el orígen, vicisitudes, trabajos literarios y actual estado de la Academia. Dins *Academia de Buenas Letras de Barcelona. Sesion pública del dia 2 de julio de 1842* (pp. 5-31). A. Brusi.

Nanot-Renart, Pere (1871, 15 d'agost). Recorts del segle XVI. *La Renaxensa*, I, *14*, 176-178.

Nanot Renart, Pedro (1876). Un poeta catalan del siglo XVI. Pere Serafí. *Ilustración Española y Americana*, *1* (8 de gener), 3-4 i 6-7, i *3* (22 de gener), 46-47.

Nanot Renart, Pedro (1880, novembre). La decadencia de Cataluña. *Revista de Ciencias Históricas*, 89-94.

Panyella i Ferreres, Ramon (2013). *Francesc Pelai Briz: entre la literatura i l'activisme patriòtic*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Pastor Fuster, Justo (1827). *Biblioteca valenciana de los escritores que florecieron hasta nuestros dias. Con adiciones y enmiendas a la de D. Vicente Ximeno* (Vol. I). José Ximeno.

Pers y Ramona, Magin (1850). *Bosquejo histórico de la lengua y literatura catalana. Desde su orígen hasta nuestros días*. J.[osé] Tauló.

Pers y Ramona, Magin (1857). *Historia de la lengua y la literatura catalana. Desde su origen hasta nuestros días*. José Tauló.

Pi y Aramon, Andrés Avelino (1854). *Barcelona antigua y moderna. Descripcion e historia de esta ciudad desde su fundacion hasta nuestros días* (Vol. I i II). Tomás Gorchs.

Pons Marqués, L. (1945, 5 de maig). Sr. Director de *Destino*. *Destino*, *407*, [3].

Pujades, Gerónimo (1840). *Crónica universal de Cataluña. Escrita por el Dr. D. Gerónimo Pujades a principios del siglo XVII, y publicada en el año 1829. Compuesto por D. José Grau y Codina*. Imp. Valentín Torras.

Riera i Bertran, Joaquim (1871, 1 de març). Carta literaria a mon coral amich Pere Nanot y Renart. *La Renaxensa*, I, *3*, 31-33.

Riera i Bertran, Joaquim (1888). *Llibre de sonets*. Pere Giró.

Riquer, Martí de (1980). *Historia de la literatura catalana* (Vol III). Ariel.

R.[oca] R.[oca], J.[osep] (1883, 14 d'abril). Teatro Catalá. *Lo pes de la culpa*. *La Esquella de la Torratxa*, *221*, 2.

Rodríguez, Josef (1747). *Biblioteca Valentina*. Joseph Thomas Lucas.

Romeu, Josep (2001). Introducció. Dins Pere Serafí, *Poesies catalanes* (pp. 7-63). Barcino.

Rossich, Albert (1986). La introducció de la mètrica italiana en la poesia catalana. *Els Marges*, *35*, 3-20.

Rossich, Albert (1994). Decadència i Renaixença: una visió programàtica de la literatura catalana. La literatura del XVI i del XVII vista des de la Renaixença. Dins Joan Ramon Veny Mesquida, Manuel Jorba, Joaquim Molas & Antònia Tayadella (Coords.), *Actes del Col·loqui Internacional sobre la Renaixença (18-22 de desembre de 1984)* (Vol. II, pp. 33-50). Curial.

Rossich, Albert (2003). Els certàmens literaris a Barcelona, segles XIV-XVIII. *Quaderns d'Història*, *9*, 83-108.

Rossich, Albert (2011). La fortuna literària i crítica de Francesc Vicenç Garcia. Dins Eulàlia Miralles (Ed.), *Del Cinccents al Setcents. Tres-cents anys de literatura catalana* (pp. 505-574). Vitel·la.

Rubió i Lluch, Antoni (1902). Prólech. Dins *Lo Gayter del Llobregat. Poesías de D. Joaquim Rubió y Ors* (Vol. IV, pp. V-LXIV). Francisco X. Altés y Alabart.

Rubió y Ors, Joaquim (1863). Lo Dr. Vicens García y sas obras literarias. Dins *Jochs Florals de Barcelona en 1860* (pp. 99-126). Salvador Manero.

Rubió y Ors, Joaquín (1868). *Apuntes para una historia de la sátira en algunos pueblos de la antigüedad y de la edad media*. Magriñá y Subirana.

Rubió y Ors, Joaquín (1877). *Breve reseña del actual renacimiento de la lengua y literatura catalanas. Memoria escrita para la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona y Leida en sus sesiones de los dias 3 y 17 de Febrero de 1877*. Celestino Verdaguer.

Rubió y Ors, Joaquín (1879a). *La littérature catalane. Étude*. Chateauneuf.

Rubió y Ors, Joaquín (1879b). Dr. Vicente García (Rector de Vallfogona). Su biografía y juicio crítico de sus obres. Dins *Certamen de la Academia de la Juventud Católica de Tortosa en honor de su esccelsa patrona* (pp. 19-71). Salvador Isuar.

Rubió y Ors, Joaquín (1882). *Ausias March y su época. Monografía*. Viuda é hijos de J. Subirana.

Ruiz Fargas, Marina (2019). *La biblioteca del Convent de Santa Caterina de Barcelona sota el mecenatge de fra Tomàs Ripoll, 1699-1747* (Pedro José Rueda Ramírez, Dir.). Universitat de Barcelona. http://hdl.handle.net/10803/669226

Salvá i Mallén, Pedro (1872). *Catálogo de la biblioteca de Salvá* (Vol I). Ferrer de Orga.

Segarra, Mila (1985). H*istòria de l'ortografia catalana*. Empúries.

Seraphi, Pedro (1560). Sonet de Pedro Seraphi a la immortalitat de mossen Ausias March poeta Catala. Dins *Les obres del valeros cavaller, y elegantissim poeta. Ara nouament ab molta diligencia reuistes y ordenades, y de molts cants aumentades*. Claudi Bornat.

Seraphin, Pedro (1565). *Dos libres de Pedro Seraphin, de poesia vulgar, en lengua Cathalana*. Claudes Bornat.

Serafí, Pere (1841). *Obras poeticas*. Josep Torner.

Serafí, Pere (1993). *Dos libres de Pedro Seraphin, de poesia vulgar, en lengua Cathalana*. Associació de Bibliòfils de Barcelona.

Serafí, Pere (2001). *Poesies catalanes* ( Josep Romeu, Cur.). Barcino.

Solà, Joan (2001, 27 de setembre). Pitarra. *Avui. Cultura*, p. 8.

Torres Amat, Fèlix (1836). *Memorias para ayudar a formar un diccionario critico de los escritores catalanes y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña*. J. Verdaguer.

Tubino, Francisco M. (2005). *Historia del renacimiento literario contemporáneo en Cataluña, Baleares y Valencia* (edició facsímil en CD-ROM). Punctum; Aula Màrius Torres.

Ubach i Trullàs, Montserrat (1967). Un poeta de la Renaixença: Francesc Ubach i Vinyeta. *Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad*, *XI*, 109-124.

Vall i Solaz, Francesc Xavier (2002). Pere Serafí, P*oesies catalanes. Els Marges, 70*, 125-128.

Velázquez, José Luis (1797 [1a ed., 1754]). *Orígenes de la poesía española*. Oficina de Francisco Martínez Aguilar.